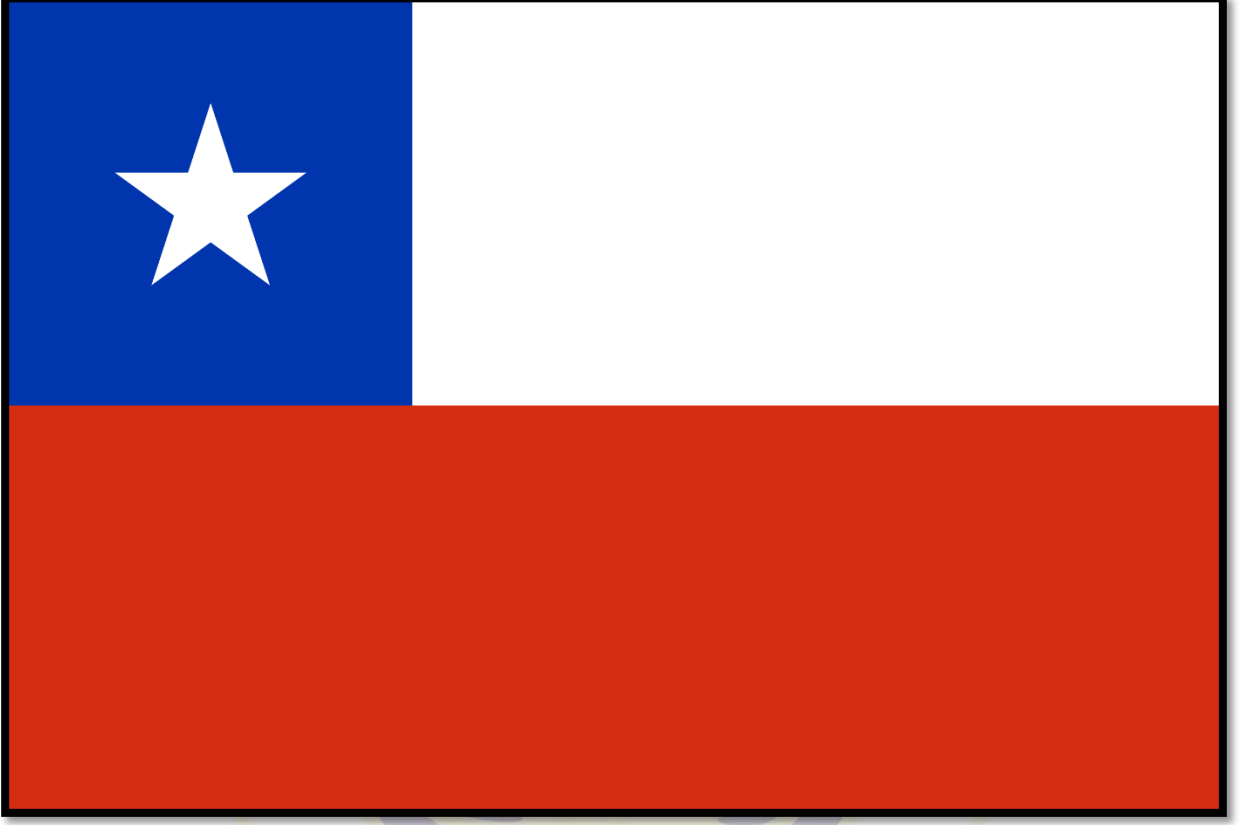

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

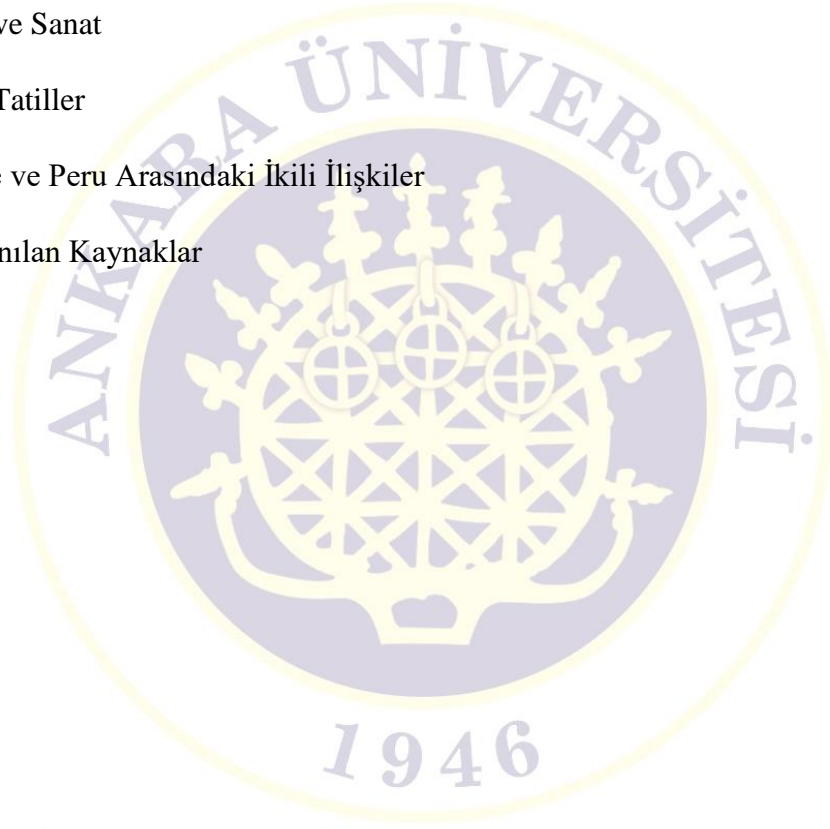
ŞİLİ CUMHURİYETİ
ÜLKE RAPORU
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

Şubat 2016

ANKARA

İÇİNDEKİLER

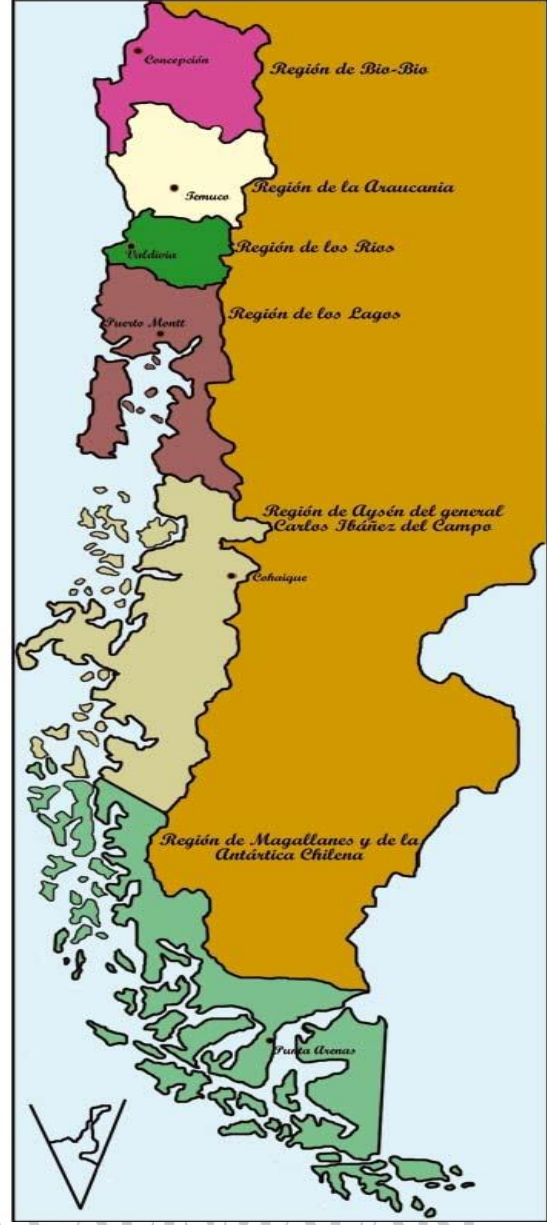
- Genel Bilgiler
- Siyasi ve İdari Yapı
- Coğrafi Özellikler
- Ülke Tarihi
- Ekonomi
- Kültür ve Sanat
- Resmi Tatiller
- Türkiye ve Peru Arasındaki İkili İlişkiler
- Yararlanılan Kaynaklar

LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

• GENEL BİLGİLER

Las quince regiones de Chile

Resmi Adı : Şili Cumhuriyeti

Yönetim Şekli : Demokrasi

Başkan : Michelle Bachelet

Bağımsızlık : 18 Eylül 1810 (İspanya'dan)

Cumhuriyet : 12 Şubat 1818

Resmi Dil : İspanyolca

Din : Roma Katolik (%66,7), Protestan (%16,4),
Yehova Şahitleri (%1), Diğer (%3,4), Ateist (%11,5)

Başkent	: Santiago
Başkent Nüfusu	: 6.507.000 (2015)
En Büyük Şehir	: Santiago
Konumu	: Güney Amerika
Sınır Komşuları	: Arjantin 5.308 km, Bolivya 860 km, Peru 171 km
Yüzölçümü	: 756,102 km ²
Para Birimi	: Şili Pesosu (1 ABD Doları: 716,9950 Şili Pesosu. Ocak 2016)
İşsizlik Oranı	: 6,3%(2014)
Türkiye ile Saat Farkı	: 6
Nüfus	: 17.508.260 (Temmuz 2015)
Nüfus Artış Oranı	: %0.82 (2015)
Bebek Ölüm Oranı	: 6.86 Ölüm / 1000 Doğumda (2015)
Ortalama Yaşam Süresi	: 78.61 yıl (2015)
Okuma - Yazma Oranı	: %97,5 (2015)
Etnik Yapı	: Beyazlar (%88,9), Mapuçeler (%9,1), Aymaralar (%0,7), Diğer Yerli Gruplar (%1)
GSMH (ABD Doları)	: 410.9 Milyar Dolar (2014)
Kişi Başına	
Düşen Milli Gelir	: 23.100 Dolar (2014)
Telefon Kodu	: +56
İnternet Alan Kodu	: .cl

- **SİYASİ VE İDARİ YAPI**

Şili Başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Temsilciler Meclisi ve Senato'dan meydana gelen Kongre yasama ve denetleme görevlerini yerine getirmektedir. Halen yürürlükte olan 1980 Anayasası'na göre yürütme, yasama ve yargı organları birbirinden bağımsızdır.

Hem devletin, hem hükümetin başı olan Devlet Başkanı devletin idaresinden, genel politikaların saptanmasından ve uygulanmasından sorumludur. Devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçilir. Seçimler iki turlu olarak yapılır. 17 Eylül 2005 tarihinde yürürlüğe giren kapsamlı anayasa değişikliğiyle, Devlet Başkanı'nın görev süresi 6 yıldan 4 yıla indirilmiştir. Anayasaya göre, Devlet Başkanı iki dönem üst üste seçilemez.

Yasama organı olan Ulusal Kongre, üst yasama organı Senato ile alt yasama organı Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. 17 Eylül 2005 tarihinde yürürlüğe giren kapsamlı anayasa değişikliğiyle, sayıları sırasıyla 9 ve 2 olan kontenjan ve ömür boyu senatörlük makamları kaldırılmış, böylece Senato üye sayısı tamamı seçilmişlerden oluşmak üzere 49'dan 38'e indirilmiştir. Söz konusu değişiklikte birlikte 11 Mart 2006 tarihinden bu yana Şili Senatosu'nda 38 seçilmiş senatör görev yapmaktadır.

Şili bağımsız bir yargıya sahiptir. Şili yargı sisteminin başında 21 üyeli Yüksek Mahkeme bulunur. Anayasa Mahkemesi, Seçim Kurulu, Bölge Seçim Kurulları ve Askeri Mahkemeler dışındaki bütün mahkemeler Yüksek Mahkeme'nin denetimi altındadır. Yüksek Mahkeme'nin altında ülke geneline dağılmış olan İstinaf Mahkemeleri, bunların denetimi altında Ceza Mahkemeleri, Asliye Mahkemeleri, Çocuk Mahkemeleri ve İş Mahkemeleri yer alır.

17 Ocak 2010 tarihinde gerçekleştirilen Devlet Başkanlığı ikinci tur seçimleri sonucunda Şili'de tekrar demokratik düzene geçilen 1990 yılından bu yana ilk kez merkez sol bloku Concertación bir seçimi kaybetmiştir. Anılan dönemde ikisi Hristiyan Demokrat, diğer ikisi Sosyalist Parti ve Demokrasi Partisi mensubu 4 ayrı Concertación mensubu Başkan görev yapmıştır. Pinochet askeri yönetiminin yıkılarak demokrasiye dönülmesinde büyük pay sahibi olan anılan blok aradan geçen 20 yıl boyunca Şili'ye siyasi ve ekonomik istikrar kazandırmış ve bölgesinde saygın ve sözü geçen bir ülke konumuna gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Önemli Siyasi Partiler

Hristiyan Demokrat Partisi (Partido Demócrata Cristiana-PDC), Şili Sosyalist Partisi (Partido Socialista de Chile-PS), Demokrasi Partisi (Partido por la Democracia -PPD), Radikal Sosyal Demokrat Parti (Partido Radical Social Demócrata-PRSD), Bağımsız Demokratik Birlik Partisi (Partido Unión Demócrata Independiente-UDI), Ulusal Yenilenme Partisi (Partido Renovación Nacional-RN), Şili Komünist Partisi (Partido Comunista de Chile-PCC), Hümanist Parti (Partido Humanista-PH), Liberal Parti (Partido Liberal), Önce Şili (Chile Primero)

Üye Olduğu Uluslararası Örgüt ve Kuruluşlar:

Amerika Ülkeleri Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması, And Milletler Topluluğu, APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), BID (Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası), BIS (Uluslararası Ödeme Bankası), CAF (Latin Amerika Gelişme Bankası), CD (Silahsızlanma Konferansı), CELAC (Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu), ECLAC (Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu), FAO (Gıda ve Tarım Örgütü), FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği), G-15, G-77, IADB (Amerika Ülkeleri Savunma Kurulu), IAEA

(Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu), IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), ICAO (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü), ICC (Uluslararası Ticaret Odası), ICCt (Uluslararası Ceza Mahkemesi), IDA (Uluslararası Kalkınma Birliği), IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), IFC (Uluslararası Finans Kurumu), IFRC (Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu), IHO (Uluslararası Hidrografi Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), IMF (Uluslararası Para Fonu), IMO (Uluslararası Denizcilik Örgütü), Interpol (Uluslararası Polis Teşkilatı), IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi), IOM (Uluslararası Göç Örgütü), IPU (Parlamentolar Arası Birlik), ISO (Uluslararası Standartlar Örgütü), ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği), ITUC (Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu), İber Amerika Zirvesi, Kızıl Haç, LAIA (Latin Amerika Entegrasyon Birliği), Latin Birliği, MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı), NAM (Bağılantısızlar Hareketi), OAS (Amerikan Devletleri Örgütü), OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), OEI (İber Amerikan Devletleri Örgütü), OLADE (Latin Amerika Enerji Örgütü), OPANAL (Latin Amerika ve Karayipler Nükleer Silahsızlanma Ajansı), OPCW (Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü), Pasifik İttifakı, PCA (Daimi Tahkim Mahkemesi), Rio Grubu, SELA (Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Sistemi), SICA (Orta Amerika Ortak Pazarı), UN (Birleşmiş Milletler), UNASUR (Güney Amerika Uluslar Topluluğu), UNCLOS (Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi), UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği), UNIDO (Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü), UNWTO (Dünya Turizm Örgütü), UPU (Dünya Posta Birliği), WCO (Dünya Gümrük Örgütü), WFTU (Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu), WHO (Dünya Sağlık Örgütü), WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı), WMO (Dünya Meteoroloji Örgütü), WTO (Dünya Ticaret Örgütü).

- **COĞRAFI ÖZELLİKLER**

Konum

Amerika kıtasının güneybatı kıyısında yer alan Şili, batıda ve güneyde Pasifik Okyanusu, doğuda Arjantin, kuzeydoğuda Bolivya ve kuzeyde Peru ile komşudur ve 18° ve 56° güney enlemleriyle 67° ve 75° batı boylamları arasında yer alır.

Şili Cumhuriyeti, kuzeyden güneye dünyanın en uzun ülkesidir. Yaklaşık 4300 km uzunluğu olan bu ülkeye bir örnek verilmesi gerekirse, uzunluğu kabaca Edinburgh'tan Bağdat'a yahut San Francisco'dan New York'a kadar uzanan bir mesafeyi kat etmek ile eşdeğerdir. Kıyı şeridi uzunluğu ise 6435 kilometredir. Bununla beraber ülkenin ortalama genişliği 177 kilometredir. Uzunluğuna bağlı olarak ülkede çok farklı iklim çeşitleri görülür.

Kuzey’de Atacama çölü, güneyde kanalları, orta bölgelerinde Akdeniz iklimine benzer iklimi ve Patagonya’daki buzulları ile birçok iklim tipine ev sahipliği yapan Şili; iklim çeşitliliğine bağlı olarak birçok farklı tip bitki örtüsüne de sahiptir.

Şili’ye ait önemli 5 ada bulunmaktadır. Bunlar; Sala y Gómez, San Félix, San Ambrosio ve bugün milli park statüsünde olan ve Şili kıyısına 670 kilometre uzaklıktaki Juan Fernández adaları ile 3700 kilometre uzaklıkta olan ünlü Paskalya Adası’dır.

Şili’de yüksekliği 6000 metreyi geçen dört dağ vardır. Bunlardan en yüksek ve aynı zamanda Dünya’nın en yüksek volkanı olan Ojos del Salado (6.891 metre) Atacama’dadır. Atacama çölü dünyanın en kurak çölü olarak kabul edilmektedir ve yaklaşık 15 milyon yaşındadır. Dünyanın en yüksek konumdaki (4570 m.) göllerinden biri olan Chungará Gölü de Şili’de olup Bolivya sınırına 9 kilometre uzaklıktadır.

Doğal Kaynaklar

Şili’nin başlıca doğal kaynakları; bakır, iyot, kereste, demir cevheri, nitrat, değerli metaller ve molibdendir. Şili’nin başlıca tarım ve hayvancılık ürünleri; üzüm, elma, armut, soğan, buğday, mısır, yulaf, şeftali, sarımsak ve fasulye olmakla beraber; sığır eti, kanatlı etler, yün ve deniz ürünleridir. Ülkenin imalat sanayisi bakır, madencilik, gıda ürünleri, balıkçılık, demir-çelik, ahşap, taşıt araçları, çimento ve tekstilden oluşmaktadır. Şili’nin doğal kaynaklarının dağılımı şöyledir:

- Kuzey Bölgeler: Bakır, demir cevheri, nitrat, altın, lityum, molibden, deniz ürünleri.
- Orta Bölgeler: Tarım, meyve, ormanlar, hidroelektrik enerjisi, kömür, deniz ürünleri.
- Güney Bölgeler: Orman, petrol, doğal gaz, kömür, hayvancılık ve deniz ürünleri. Ülkenin yaklaşık 162,358 km² kadar olan alanları ormanlarla çevrilidir. Bu oran toplam Şili yüzölçümünün yaklaşık yüzde yirmi birine tekabül eder.

• ÜLKE TARİHİ

16. Yüzyıl’daki İspanyol fetih hareketine kadar bugünkü Şili’nin bulunduğu topraklarda, birçok yerli halk küçük gruplar halinde yaşıyordu. 15. Yüzyılın ortalarında İnka egemenliğine giren Araucanian (Mapuçe) yerlileri, İnka etkisinin kuzeyden, günümüzde Santiago adıyla anılan yere kadar olan bölümde hissedilmesine neden oldular.

1519 yılında dünyanın çevresini dolaşmak için yelken açan Ferdinand Macellan, bugün kendi adıyla anılan Macellan boğazından geçerek ülkenin güney kısmını keşfetmiş oldu. Fakat Avrupalıların ilk tam manası ile yaptıkları yerleşim, Peru valisi Pizarro'nun izniyle fetihçi Pedro de Valdivia'nın güneye inerek 1541'de Santiago'yu kurmasıyla olmuştur. Valdivia, Bio Bio Nehri'nin kuzeyini Peru Valiliğine ve dolayısı ile İspanya'ya bağlamıştır.

Bağımsızlık Savaşı ve Cumhuriyetin Oluşumu

1808 yılında İspanya'dan gelen haberler, Napolyon'un İspanya Kralını tutsak ettiğini bildiriyordu. 1810 Eylülünde başa geçen Mateo de Toro y Zambrano, İspanya Krallığına bağlı olduğuna dair yemin ederek bir otonomi ilan etti. 1811 yılında Zambrano'nun ölümünden kısa bir süre sonra başa geçen José Miguel Carrera, İspanya Krallığından ayrılma politikası gütmesinin neticesinde Peru Naibi José Fernando de Abascal y Sousa'nın emrindeki birliklerle Şilili Vatanseverler (Patriotas Chilenos) olarak adlandırılan birliklere saldırır. Rancagua Felaketi olarak geçen bu karşılaşmanın sonunda José Fernando de Abascal y Sousa'nın birliklerinin başındaki kumandan Mariano Osorio galip geldi ve Şili'yi tekrar İspanya'ya bağladı. Rancagua hezimetinden sonra bağımsızlık taraftarı olan liderler Mendoza, Arjantin'e kaçtılar. Mendoza'da bir birlik kuran Arjantinli kurtarıcı José de San Martín ve Şilili milislerin lideri olan Bernardo O'Higgins bağımsızlık için tekrar Kraliyete bağlı yönetime ait ordu ile 12 Şubat 1817 de Chacabuco savaşında karşılaştılar. Bu savaştan galibiyetle ayrılan O'Higgins ve José de San Martín, sonrasında Kraliyet birliklerini Maipú muharebesinde de hezime uğratarak bağımsız Şili'nin temellerini attılar.

José de San Martín'in feragat etmesi ile Bernardo O'Higgins 1818'de Şilin ilk devlet yöneticisi oldu. Sonrasında kurduğu otoriter rejim ve meydana gelen çeşitli olaylardan dolayı halkın nefretini kazandı ve 1823 yılında koltuğunu bırakarak Peru'ya sürgüne gitmek zorunda kaldı. O'Higgins'ten sonra ülkede on sene sürecek istikrarsız dönem başlayacaktı, çeşitli devlet adamlarının başa geçip, devrilmelerinden yahut zorunlu kalarak bırakmalarından sonra başa geçen Manuel Blanco Escalada, Şili Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı olarak kabul ediliyor. Federalizm yanlıları tarafından baskı altında yaptığı başkanlık, 1826 yılında Federal yasaların ilan edilmesi ile ülkede kargaşanın çıkmasına, halkın sokağa dökülmesine neden olur ve emekli olmak zorunda kalır. Manuel Blanco Escalada'dan sonra başa geçen Agustín Eyzaguirre y Arechavala, Ramón Freire Serrano, Francisco Antonio Pinto Díaz kısa dönem başkanlık yaptıktan sonra görevi bıraktılar. Özellikle Antonio Pinto Diaz'ın seçime hile karıştırdığı gerekçesi ile suçlanması ve Francisco Ramón Vicuña'nın halk oylaması yerine meclis tarafından başkan yardımcılığına atanması, José Joaquín Prieto önderliğindeki ordunun ayaklanmasına neden olur. Bahsi geçen Antonio Pinto Diaz ve Francisco Ramón Vicuña baş

gösteren kaosa dur demek adına makamlarını bırakmalarına rağmen iç savaş çıkmasına engel olamazlar. Böylece 1829 Devrimi başlamış olur. José Joaquín Prieto'nun ülkedeki iç savaş bastırması ve düzeni sağlaması iki sene sürer. Bundan sonra hazırlanan 1833 Anayasası ile rejim muhafazakâr bir cumhuriyet şekline göre uyarlanır. José Joaquín Prieto, yardımcısı Diego Portales Palazuelos yönetimi ile halkın saygısını kazanmayı başarırlar.

Portales, José Joaquín Prieto gölgesinde ülkeyi yönetirken, 1837'de bir suikasta kurban gider. Bu olaya ek olarak Şili'nin Valparaiso limanı ile Peru'nun Callao limanı arasındaki Pasifik Okyanusuna hâkim olma arzusu iki devlet arasındaki tansiyonu yükseltir. Bütün bunların sonucunda Peru-Bolivya Konfederasyonu'na savaş açan Şili, General Manuel Bulnes yönetiminde Yungay kasabası yakınlarında Konfederasyon ordusu ile karşılaşır ve karşı tarafı kelimenin tam anlamı ile tarumar eder. 1841'de cumhurbaşkanı seçilen Manuel Bulnes on sene kadar başkanlık koltuğunda oturacaktır ve bu süre zarfı içinde Şili, Macellan boğazına koloni kurmasının da etkisiyle ekonomik açıdan yükselişe geçer. Şili üniversitesinin kurulması da bu döneme denk gelir. Sonrasında Venezuelalı Andrés Bello'nun yazdığı medeni kanun, Almanların Valdivia bölgesine göç etmesi ve Sacristan meselesinin de patlak vermesiyle muhafazakâr rejim sallanmaya başlar.

1861 yılında José Joaquín Pérez'in cumhurbaşkanı seçimlerini kazanmasıyla Şili'de liberal cumhuriyet dönemi başlar. Bundan sonra Şili önüne geçilemez derece büyümeye başlayacaktır. Zira Bolivya yönetimindeki Antofagasta bölgesinde ortaya çıkan madenler geliştirmekte olan ekonomiyi ateşler. 1874 yılında Ceza Kanunu ve mahkemelerin görevlerini ve yetkilerini belirleyen yeni kanun yürürlüğe konur. 1879 yılına gelindiğinde Şili ordusu ile Peru ve Bolivya müttefik güçleri arasında Pasifik savaşı patlak verir. Savaş Şili tarihinde meydana gelen en büyük savaş olma özelliğini halen korumaktadır. Savaş Atacama bölgesini Bolivya'nın 1825'te bağımsızlığını açıklamasından sonra nüfus olarak çok az kişinin yaşadığı çöl bölgesini kendi topraklarının bir parçası olarak görmesinden ileri geliyordu. Şili tarafı ise bölgenin nüfusunun %95'inin Şilili olmasından dolayı bölgeyi kendinin sayıyordu. Daha önce bu bölge için herhangi bir gerginlik yaşanmazken bölgede yüksek miktarda nitrat keşfedilmesi bir anda savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Şili birlikleri 14 Şubat 1879'da nüfusunun yalnızca %5'i Bolivyalı olan Antofagasta'yı işgal eder. Bolivya'nın buna askeri güçle karşılık vermesi ve Peru'nun Şili'nin istediği gibi tarafsız kalmayacağını açıklamasıyla, her şey bir anda kızışır. Zira Şili, Peru'ya da savaş açar ve her iki ülkeyi hem denizde hem karada mağlup eder. Peru 1883'te, Bolivya ise 1884'te barış antlaşması yapmak zorunda kalır. Bolivya ile Şili arasında imzalanan Valparaiso Antlaşması neticesinde Antofagasta şehri Şili devletinin hâkimiyetine geçer. Nitrat madenleri sayesinde Britanya menşei firmaların Şili'de şube açmaları ve beyaz altın diye geçen

bu madeni çıkarmaları sayesinde büyüme inanılmaz boyutlara ulaşır. 1883 ile 1884 arası, laikliğe çıkarılan kanunlar eşliğinde geçiş yapılır.

1891 yılında José Manuel Balmaceda başkanlığı sırasında bütçe görüşmeleri sırasında patlak veren kriz, Şili Deniz Kuvvetleri'nin Balmaceda'ya karşı ayaklanması ve ordunun Balmaceda'ya bağlı olduklarını açıklaması ile içinden çıkılmaz bir hal alır. Ülke iç savaşa sürüklenir. Bu durumu Eduardo Galeano "Latin Amerika'nın Kesik Damarları" adlı kitabında şöyle anlatır: 1886 - 1890 yılları arasında, Başkan José Manuel Balmaceda döneminde Şili, yazar Ramirez Necochea'nın deyimiyle "tarihinin en yüksek hedefli kalkınma planlarını" uyguladı. Balmaceda, endüstrinin çeşitlendirilmesini destekledi, önemli bayındırlık işleri gerçekleştirdi, eğitim sistemini yeniledi, Tarapacá demiryollarındaki İngiliz tekeli kaldırarak önlemler aldı, yüzyıl boyunca ilk kez İngiltere dışında bir devletle, Almanya'yla bir kredi antlaşması imzaladı. 1888'de, güherçile bölgelerini ulusallaştırmak gerektiğini açıklayarak ulusal şirketler kurdu ve devlete ait toprakları İngiltere'ye satmayı reddetti. Üç yıl sonra iç savaş koptu. Bu sırada Londra gazeteleri Balmaceda'dan "kasap", "diktatörlerin en koyusu" diye söz ediyordu. Şili genelinde 10.000'e yakın kişi hayatını kaybederken Balmaceda taraftarları ağır bir yenilgi alır ve J.M. Balmaceda sığındığı Santiago'daki Arjantin Büyükelçiliğinde 19 Eylül günü hayatına son verir.

Balmaceda'nın intihar etmesinden sonra İngiliz Büyükelçisi olayı şöyle bildiriyordu ülkesine: "Balmaceda'nın devrilmesinden duyduğumuz memnuniyeti gizlemeye gerek duymuyoruz. Bu şahsın başarısı, ülkemizin ticari çıkarlarını ciddi biçimde tehdit edebilirdi." Aynı olayı Armando Uribe, Kara Kitap: Şili'de Amerikan Darbesi adlı eserinde bakın nasıl anlatıyor: "Pasifik Savaşı'ndan sonra İngiliz emperyalizminin temsilcisi olan ve kendisi de İngiliz olan Albay North'un ve diğer tüccarların ellerinde bulundurdukları certificados salitreros'ların geçerliliğini kabul eden burjuva sınıfı bu hareketiyle Şili nitrat endüstrisinin ulusal karakterini bir süre için kaldırdı. 1889 ve 1890 yıllarında ulusal burjuvazi anlayışının son temsilcisi olan Başkan José Manuel Balmaceda nitratın işletilmesi üzerinde, memleketin ekonomik ve politik idaresinde, Şili Devletinin haklarını ileri sürdüğü zaman; Şili burjuvazisinin çoğunluğu, tarımın en geri gruplarıyla birleşti ve İngiliz emperyalistleriyle doğrudan doğruya ittifak etti. İç savaş çıkardı ve milliyetçi başkanı devirdi. Balmaceda, başkanlık görevinin bittiği gün olan 18 Eylül 1891 tarihinde, intihar etmeden önce, siyasi vasiyetnamesinde durumu tam bir açık görüşlülükle açıkladı, Şilili zenginler tabakası iki güce dayanmaktaydı: Donanmanın gerici çevreleri ve Britanya'nın emperyalist çıkarları." Bu olay sonunda İç Savaş sona ererken Cumhuriyetçi Parlamenterlik sistemi kabul edilir. Fakat bu sistem, komutanların, maden ve banka sahibi burjuvazinin ve Şilili aristokratların dilediklerini

yapmalarına yarar bir oligarşiyi andırıyordu. Bu sistemin getirilerinden en önemlisi işçilerin içinde bulunduğu olumsuz çalışma standartları yüzünden genel greve gitmesiydi.

Genel grevde olan işçiler, 27 Aralık 1907'de Iquique'de toplanırlar ve kendi şartlarını ortaya koyarlar. General Roberto Silva Renard kumandanlığındaki ordu protestocuları bastırır. Daha sonraları Iquique'deki Santa Maria Okul Katliamı olarak geçecek olaylarda, ordu tarafından 2.200 ile 3600 kişi öldürülmüştür. Sonrasında 1912'de Sosyalist İşçi Partisi kurulur ve işçi hareketinin ülkede gelişmesine büyük katkı sağlar.

Salvador Allende ve Unidad Popular

1969 yılında ülkede sol menşei partiler tarafından Unidad Popular Birliği (Şili Sosyalist Partisi, Şili Komünist Partisi, Sosyal Demokrat Parti) oluşturuldu. 1970 yılında Salvador Allende ile seçimlere giren birlik oyların %37'sini alarak büyük bir başarı sağlar. Bu başarıda seçim zamanı büyük arazi sahiplerinin arazilerinin istimlâk edilmesi ve endüstrinin devletleşmesi gibi vaatlerin büyük payı oldu. Allende'nin azınlık hükümeti tarım, bakır madenleri ve bankacılıkta peş peşe devletleştirmeye gidince, muhalefet ile sıkı tartışmalar yaşanmaya başlanır. Bu arada işçi maaşlarına yapılan iyileştirmeler ve ürün fiyatlarının sabit tutulması ile ülkede kişi başına düşen GSMH yükselir.

Böylece Unidad Popular belediye seçimlerinde %49,7 gibi ezici bir üstünlük sağlar. Fakat sonraki sene Allende karşıtlarının baskıları altında Fidel Castro'nun Şili'ye gelmesi, bu arada dış borç miktarındaki korkunç artış ve ülke kalkınmasının yavaşlaması halkın tepkisini çeker. Fidel Castro'nun Şili'ye gelmesi, mevcut hükümetin devletleştirme çalışmaları ve Marksist etkilere sahip halk cephesi Amerika Birleşik Devletleri'nde muazzam bir rahatsızlığa neden olmuştu. Başkan Eisenhower'ın ünlü domino taşları teorisi doğrulanmış olacaktı. Bu teori Küba'dan sonra diğer bütün Güney Amerika ülkelerinin de komünizme geçeceğini öngörüyordu. Yine kendisine ait Eisenhower Doktrini (1957) ile Orta Doğu, Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan coğrafyada komünizmin yayılmasını önlemek için bahsi geçen coğrafyada bulunan ülkelere ekonomik yardımlar yapılmıştır.

Böylece CIA destekli bir proje ile Salvador Allende, 11 Eylül 1973 tarihinde General Augusto Pinochet birliklerinin Moneda Sarayı kuşatmasında -her ne kadar intihar ettiği iddia edilse de görgü tanıklarının ifadeleri doğrultusunda- saraya giren askeri birlikler tarafından katledilmiştir. Bu olayı takip eden zaman diliminde Allende taraftarları bir bir yok olmaya başlamış ve dikta rejiminin insan haklarını hiçe sayan tutumu ülke çapında kendini göstermiştir.

Santiago'da bulunan Moneda Sarayı Şili Hava Kuvvetlerine ait uçaklarca bombalanmış, kuşatmaya tanklar da destek vermiş ve Salvador Allende'nin öldürülmesi ile sonuçlanmıştır.

Salvador Allende'nin ölümünden sonra Birleşik Devletler, Latin Amerika'da komünizmin engellenmesi için -daha önce belirttiğim gibi- para yardımlarından ziyade, 1975 yılından itibaren "Operation Condor" adı altında çok gizli yürütülen bir dizi operasyonla Uruguay, Arjantin, Brezilya, Şili ve Paraguay'da Amerikan menfaatleri ile çelişen birçok politikacıya suikast düzenlenerek yok etmiştir.

• EKONOMİ

Siyasi istikrar, ticaret serbestisi, kişi başı gelir, basın özgürlüğü, şeffaflık ve rekabetçilik açısından Latin Amerika'nın önde gelen ekonomilerinden olan Şili'nin finans sistemi de oldukça gelişmiştir. Şili, Latin Amerika'da kredi notunu 25 yıldır A'da tutmayı başarabilen tek ülkedir.

Mart 2010'da göreve gelen yeni Devlet Başkanı Sebastián Piñera döneminde depremin hasarlarının giderilmesi; liberal ekonomi politikalarına, sıkı maliye ve para politikalarına, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine ağırlık verilmesi beklenmektedir.

Ekonomik Yapı

Şili ithal ikameci ekonomi politikalarını 1970'lerin ortasında, diğer Latin Amerika ülkelerinden yaklaşık on yıl önce terk etmiş ve liberal ekonominin uygulanması doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Bu durum, üretim artışını ve rekabeti beraberinde getirmiş, madencilik ve balıkçılık başta olmak üzere geleneksel ihracat endüstrilerinde büyüme kaydedilmiştir. Aynı zamanda, selüloz, meyve, somon, ağaç ürünleri, şarapçılık ve metanol gibi yeni sektörlerde, hava ve gemi taşımacılığı ve turizm gibi hizmet sektörlerinde gelişme sağlanmıştır. İhracat gelirlerinin %40'ını madencilikten, milli gelirin ise üçte birini bakırdan elde eden Şili'nin en büyük madencilik şirketi olan Codelco, tek başına dünya bakır üretiminin %10'unu gerçekleştirmektedir.

İmalat sanayinde 2009 yılında meydana gelen gerilemede sektörün küçük ve orta ölçekli şirketlerden oluşması etkili olmuş, hükümet tarafından bu üreticilere vergi kolaylıkları tanınmıştır. Kriz nedeniyle ülkenin en önemli sektörlerinden olan işlenmiş meyve sebze ve şarap ihracatı gerilemiştir. Hayvancılık ve balıkçılık sektörlerinin de gelişmiş olduğu Şili'de işgücünün %15'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede petrol üretimi 20 yıldır azalmakta olup, doğal gaz üretimi de tüketimi karşılayacak düzeyde değildir. Ekonomik faaliyetler özellikle ülkenin orta kısmında yoğunlaşmıştır. Ülke nüfusunun %40'ını barındıran Santiago, GSYH'nin %47'sini üretmektedir. Valparaiso bölgesindeki nüfus toplam nüfusun %10'unu oluşturmaktadır.

Kuzeyde madencilik sektörünün gelişimi; güneyde somon yetiştiriciliği, turizm ve metanol üretimi, ekonomik faaliyetlerin ülke geneline yayılmasını sağlamıştır.

Şili'nin belli başlı ihracat kalemleri şöyledir: arıtılmış bakır, işlenmemiş bakır ürünleri, bakır cevheri ve konsantreleri, sodalı ve sülfatlı odun hamuru, rafine edilmemiş bakır, taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dâhil), üzüm şırası, balık filetoları ve diğer balıkçilikleri, üzümler, altın (ham, yarı işlenmiş ve pudra halinde).

• KÜLTÜR VE SANAT

Kültür, Latince toprağı işlemek anlamında kullanılan bir kelimeydi. Dünya dillerine Latince'den geçmiş olan bu sözcük gerçek anlamından değışerek yerleşik toplumların dillerinde “yüksek umumi bilgi” anlamını kazanmıştır. Edward B. Taylor'a göre kültür: bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, hukuku, örf-âdeti ve insanın toplumun bir üyesi olması dolayısı ile kazandığı diğer bütün maharet ve alışkanlıkları içeren toplam bir bütüne denir. Yukarıdaki açıklamaya göre her toplumun kendine has yaşayış ve davranış tarzı olduğunu anlıyoruz. Dolayısı ile buna göre belirli bir topluluğa ait sosyal davranış ve teknik kuruluşlar kültürü meydana getirmektedir. Medeniyet ise farklı bir mana taşır. Medeniyet milletlerarası ortak değer seviyesinde yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütünüdür. Bu açıklamalar ışığında Şili kültürünü inceleyelim.

Şili Halkı

Şili toplumu çeşitli ırkların sürekli kaynaşması sonucu oluşmuştur. İspanyollar Şili'ye geldiği vakit, 600.000 ile 1.000.000 arasında yerlinin olduğu, bunların yarıdan fazlasının, Bio-Bio bölgesinden başlayarak ülkenin güneyinde toplanmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu sebepten dolayı, nüfusunun çoğunluğunun temelini İspanyol ve yerli karışımından meydana geldiğini söyleyebiliriz. İber Yarımadası'ndan yavaş yavaş, kadınların hatta ailelerin gelmesiyle birlikte doğrudan İspanyol soyundan olanların doğması, yeni var olmakta olan bu milletin, çoğunlukla yüksek sınıfın kökenini oluşturacaktır. Daha sonraları onlar, Kreol olarak tanınacaklardır.

18. yy'deki ticari gelişme ve görülen istikrarın yeni aristokrasinin oluşmasında pay sahibi olması, ticari alanda özel bir başarı elde edecek Bask, Navarro, Kastilyalılar gibi yeni göçmenlerin gelmesine sebep olur. Aynı şekilde bu yüzyılda, etkileri ve katkılarıyla önemli olacak olan Fransız, İtalyan ve İrlandalılar da gelmeye başlar.

19. yüzyılda Araucania bölgesine ve daha güneye göçmen çekmek amacıyla ilk iskân kanunları çıkarılır. Çok sayıda Alman göçmeni ve hatta İsviçreli ve Fransızlar gelir. Bunu

müteakip olarak, Yugoslav kökenli göçmenlerin ve adı geçen milletlerden yeni grupların gelişimleri. Genel olarak, Şili, genç bir nüfusa sahiptir ve neredeyse toplumun yarısının yaş ortalaması 25 civarındadır. Erkek ve kadınların sayısı hemen hemen eşitlenmiş durumdadır. Tüm ülkede İspanyolca konuşulmakla birlikte aynı zamanda güneyde, Mapuçelerin konuştuğu Pascuence gibi diller de bulunmaktadır. Bölgesel, dinsel ya da etnik sebeplerden dolayı bölünmüşlük arz etmeyen bir toplumdur. Çoğunluğun dini Katolik olmakla birlikte inanç özgürlüğü hâkimdir.

Gelenekler ve Kültür

Çeşitli kültürlerin bir araya gelmesi gelenek ve göreneklere bakımından zengin bir ulusun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelenekler coğrafi bölgelere bağlı olarak değişiklik göstermesine rağmen bazıları ülkenin tümünde görülmektedir. Bayramlar arasında en önemlisi; her yıl 18 Eylül'de kutlanan, "18 Bayramı"dır. Bu bayram, 18 Eylül 1810 yılında, ilk kez bir Hükümet Meclisinin kurulmasını anmak amacıyla gütülmektedir. Bu bayramda, dallardan ve ağaç kütüklerinden oluşturulan ve "ramada" olarak adlandırılan yerlerde dans edilir, içkiler içilir ve Şili'nin tipik yemeklerinden yenir. Bu kutlama Şili'nin tüm kasaba ve şehirlerinde gerçekleşmektedir.

Kuzeyde, Temmuz ayı boyunca Tirana Azizesi'nin onuruna kutlanan bayramda, Katolik inancı eski danslar, semboller ve And müziği ile birleşerek icra edilir. Bu bayram, daha düşük bir seviyede, başka bir kuzey kasabasında gerçekleştirilen bir başka ayin ile Andacollo Azizesi'nin anısına kutlanmaktadır.

Güneye doğru mitler ve efsanelerle Chiloé adasında kök salmış ama aynı zamanda oldukça ilginç bir gelenek yaşatılmaktadır: La minga. Bu sözcük ortaklaşa ev nakliyatı demektir, yani başka bir yere taşınmak isteyen biri, evini o yörede yaşayan tüm insanların yardımıyla taşır.

Bu işlem şu şekilde gerçekleşmektedir; ahşaptan yapılmış evler kalın kütükler üzerine yerleştirilir ve gideceği yere öküzler tarafından yavaşça çekilerek götürülür. Bazen evin taşınması deniz yoluyla da gerçekleşebilir. Taşınma işlemi bittikten sonra, ev sahibi komşularını ve ona yardım edenleri taşınmış olduğu yeni evinde büyük bir ziyafet vererek ağırlar.

Özellikle orta ve güney kesimde görülen başka bir gelenek daha vardır: Rodeo denilen, yarım ay şeklinde dairesel ahşap bir yapı içerisinde gerçekleştirilen, iki atlımın, genç bir boğayı, daha önceden belirlenmiş noktalarda atlarla yolunu kesene kadar süren takibinden ibarettir.

Yılın belirli bir kısmı boyunca yarışma şeklinde gelişen bu olay çerçevesinde, Huasoların (ülkenin orta kesiminde kırsal alanda erkeklere verilen ad) giydikleri kıyafetlerle katıldıkları bu kutlama gerçek bir bayram havasında yaşanır ve ramadalar kurulur. Çiftçi kesiminin tipik bir bayramıdır. Şili'nin belli başlı gelenekleri büyük oranda tarım sektörü ile bağlantılıdır. Örneğin; Şili milli dansı, Cueca, kırsal kesimin dansıdır. Aslında bu dansın çıkış noktası bir horozun tavuğu kur yaprak kovalamasını simgelemesidir; gitar, akordeon, arp, zilli tef gibi enstrümanlar eşliğinde, hem erkek hem de kadın ellerindeki beyaz mendilleri sallayarak Cueca yaparlar. Salonlarda icra edilen Salon Cueca'sının giysileri Endülüs bölgesine özgü bazı özel kıyafetler ile büyük benzerlikler gösterir. Bu dansın kökeni Sömürge (Colonia) dönemine kadar uzanır ve hiç şüphesiz ülkenin kökeninden gelenleri İspanyol unsurları ile harmanlayan bir gösteridir. İspanyol unsurlarından biri olan gitar, Şili müziğine en iyi uyumu sağlayan popüler müzik aleti olmuştur. Hemen hemen her zaman Kuzey And kültürüyle bağdaştırılan Şili müzik kültürünü oluşturan üflemler ve vurmali çalgılar, Mapuçeler arasında da yaygındır. Kamıştan yapılmış trompet tipi çalgı aleti olan La Trutruca da bunlara bir örnek teşkil eder.

Kompozitör, aranjör, şair, zanaatkar da olan, Violeta Para, belki de özgün Şili müziğinin en önemlisi temsilcisidir. Kuzey, Güney kesim kırsal hayatının tüm ifadelerini müziğinde bir araya getirmiş ve aynı zamanda Gracias a la Vida (Hayata Şükürler Olsun) adlı şarkısıyla da konu bakımından evrensel nüansları yakalamayı başarmıştır.

Edebiyat

Şairler yurdu olarak bilinen Şili, dünyaca ünlü iki şair yetiştirmiştir. Bunlar 1945 yılında Nobel edebiyat ödülüne layık görülen Gabriela Mistral ile 1971 de aynı ödülü alan Pablo Neruda'dır. Gabriela Mistral Nobel ödülüne layık görülen ilk Latin Amerikalıdır. Sonetos de la Muerte (Ölünün Soneleri - 1914), Ternura (Şefkat - 1924), Nubes Blancas y Breve Descripción de Chile (Beyaz bulutlar ve kısa bir Şili tasviri-1934), Tala (Budama-1938) ve Antologia (Antoloji-1941) çıkardığı en önemli eserleridir.

Şilili ünlü şair Pablo Neruda ise 1971 yılında Nobel edebiyat ödülü almıştır. Singapur, Buenos Aires, Barselona ve Madrid'de diplomat olarak görev yapmıştır. Türkçeye çevrilen önemli eserleri arasında; Kaptanın dizeleri, Yürekteki İspanya, Kara Ada Şiir Anıtları, Yüz Aşk Sonesi, Yaşadığımı İtiraf Ediyorum ve Yüreğim Rüzgârlarla Özgür bulunur.

Nazım Hikmet'e ölümünden sonra "Nazım'a Bir Güz Çelengi" isimli bir şiir de yazan Neruda, Nazım Hikmetin ölümünden duyduğu kederi şiirinde ölümsüzleştirmiştir.

Altmışlı yıllar şairleri askeri darbe nedeniyle "yok olmuş kuşak"a aittirler. Birçok şair bu dönem hapse atılmış yahut sürgüne gönderilmiştir. Askeri diktatörlük döneminde "adsız

kuşak" ortaya çıkmış, anonim ve gizli olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Yine aynı dönemde Mapuçe yerlilerinin sözlü gelenekten gelen ve nesiller boyunca sözlü aktarılan şiirleri olan Mapuçe şiirleri basılmaya başlanmıştır. Ünlü romancıları arasında Roberto Bolaño ve Isabel Allende bulunur. Isabel Allende'nin kitapları dünya çapında bugüne kadar otuz beş milyonun üzerinde satmıştır. Bu iki dünyaca ünlü Şilili yazar dışında, önemli yazarları arasında Luis Sepúlveda, Hernán Rivera Letelier, Ramón Díaz Eterovic, Gonzalo Contreras, Pedro Lemebel, Alejandro Zambra, Carla Guelfenbein, Marcela Serrano, Jaime Collyer, Pablo Azócar ve Alejandra Costamagna'yı sayabiliriz.

• TÜRKİYE VE ŞİLİ ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLER

Şili ile siyasi ilişkilerimiz, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1913 yılında Madrid'de imzalanan Konsolosluk İlişkileri Protokolü ile başlamıştır. Bunu, 30 Ocak 1926'da akdedilen Dostluk ve İşbirliği Anlaşması izlemiştir. Şili, bu anlaşma ile yeni Türkiye Cumhuriyetini tanıyan ilk Latin Amerika ülkesi olmuştur. Santiago'da diplomatik temsilciliğimiz ilk defa Elçilik düzeyinde 1930 yılında açılmış, ertesi yıl kapatılmak zorunda kalınan temsilciliğimiz 1944 yılında tekrar faaliyete geçirilmiş, 1954 yılında ise Büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır. Buna karşılık Ankara'daki Şili Elçiliği 1940 yılında açılmış, ilk Şili Büyükelçisi ise 1957 yılında atanmıştır.

Türkiye ile Şili arasında diplomatik ilişkilerin erken sayılabilecek bir tarihte kurulmuş olmasına karşın, her iki ülkenin coğrafi uzaklığı ve buna bağlı olarak farklı dış politika önceliklerinin bulunması ikili ilişkilerin sorunsuz, ancak durgun bir seyir izlemesine yol açmıştır.

1990'lı yılların ortalarında iki ülke siyasi ilişkileri ivme kazanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Nisan 1995'te Şili'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iki ülke arasında üst düzey ziyaret ve temasların başlangıcını teşkil etmiştir. Serbest Ticaret Anlaşması 14 Temmuz 2009 tarihinde imzalanmış ve 1 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye – Şili Dış Ticaret Değerleri (Bin ABD Doları) (TÜİK Verileri - 2013)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	16.279	92.274	108.553	-75.996
2001	19.920	73.474	93.393	-53.554
2002	19.798	79.270	99.068	-59.472
2003	15.528	160.490	176.018	-144.962
2004	24.529	176.449	200.978	-151.921
2005	24.959	326.177	351.136	-301.218
2006	34.788	441.925	476.713	-407.136
2007	41.843	553.969	575.812	-492.126
2008	150.267	324.110	474.377	-173.842
2009	37.435	200.387	237.822	-162.952
2010	81.222	311.709	392.931	-230.488
2011	130.616	474.341	604.957	-343.725
2012	174.852	466.042	640.894	-291.190
2013	219.060	405.861	624.921	-186.802

Türkiye ve Şili Arasında İmzalanmış Anlaşmalar:

Anlaşma	Tarih
Dostluk ve İşbirliği Anlaşması	30 Ocak 1926
Ticari, Ekonomik, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması	09 Ekim 1989
Vize Muafiyeti Anlaşması	30 Kasım 1990
Kültürel, Bilimsel ve Eğitim İşbirliği Anlaşması	1995
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma	21 Ağustos 1998
KEK I. Dönem Toplantısı Protokolü	21 Ağustos 1998
Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı	1998
Askeri Alanda Eğitim, Teknoloji ve İşbirliği Çerçeve Anlaşması	2004
2004–2006 Yılları İçin Kültür, Eğitim, Bilim, Gençlik ve Spor Alanlarında Değişim Programı Anlaşması	12 Ekim 2004
Serbest Ticaret Anlaşması	14 Temmuz 2009
DEİK ve Şili Sanayi Federasyonu (SOFOFA) Arasında Mutabakat Zaptı	15 Şubat 2010

• RESMİ TATİL GÜNLERİ

- Yeni Yıl : 1 Ocak
- Kutsal Cuma : Mart ayının son Cuma günü ya da Nisan ayının ilk Cuma günü
- Kutsal Cumartesi : Mart ayının son Cumartesi günü ya da Nisan ayının ilk Cumartesi günü
- İşçi Bayramı : 1 Mayıs
- Deniz Zaferleri Günü : 21 Mayıs
- Aziz Peter ve Aziz Paul Günü : 4 Haziran
- Meryem Ana Yortusu : 15 Ağustos
- Ulusal Bağımsızlık Günü : 18 Eylül
- Silahlı Kuvvetler Zafer Bayramı : 19 Eylül
- Anavatan Günü : 20 Eylül
- İki Dünyanın Karşılaşma Günü : 12 Ekim
- Azizler Günü : 1 Kasım
- Azize Inmaculada Concepcion Günü : 8 Aralık
- Noel : 25 Aralık

• YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı www.cia.gov
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu www.deik.org.tr
- Şili Hükümeti Resmi Web Sitesi www.gob.cl
- Şili Ulusal İstatistik Kurumu www.ine.cl
- The Economist Intelligence Unit www.eiu.com
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı www.mfa.gov.tr
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı www.ekonomi.gov.tr
- Türkiye Cumhuriyeti Santiago Büyükelçiliği <http://santiago.be.mfa.gov.tr>